

KEELEKONTAKT JA KAKSKEELSUS NÜÜDISAEGSE KONTAKTLINGVISTIKA POOLT VAADATUNA

ANASTASSIA ZABRODSKAJA

Annotsioon. Käesoleva teoreetilise käsitluse eesmärgiks on refereerida viimase ajal keelekontaktide kohta kirjutatud ja tutvustada seda Eesti lugejale kaasaegse kontaktlingvistika metakeeles. Kirjutis jaguneb kahte ossa. Esiteks käsitletakse kontaktiga seotud mõistestikku, peatudes keelekontaktidest johtuvatel muutustel ja tulemustel; ühtlasi püütakse korrastada eestikeelset terminoloogiat. Esimeses peatükis tehakse pigem katsed valgustada keelekontakti küsimust mitme suuna esindajate näitel, kui süvenetakse konkreetsete juhtumite peensustesse. Teises osas tuleb vaatluse alla kakskeelsus ja sellega kaasnev koodivahetus, põhirõhuga kontaktlingvistika seisukohtadel. Et kakskeelsus on keelte kokkupuute erijuhtum, keskendutakse mõnevõrra keelekogukonna (s.o makrotasandi) keelevalikule, mida põhjustab bilingvaalide koodivahetus eri situatsioonides. Siin puudutatakse puhtkeelist külge ning antakse vaid mõned orientiirid maailmas toimuvate keele muutumise protsesside mõistmiseks.*

Võtmesõnad: keelekontakt, laenamine, keele säilitamine, keelevahetus, mitmekeelsus, kakskeelsus, koodivahetus, teise keele omandamise teooria, esimene keel (K1), teine keel (K2)

1. Keelekontaktide dünaamikast

Keelekontaktid ja nendega kaasnevad nähtused, nagu keele säilitamine, keele hääbumine, keelevahetus, keelesurm, keelekontaktidest tulenevad muutuste mehhanismid jms, on pidevalt huvitanud maailma kontaktlingvistide. Ilmunud on hulk raamatuid, mille pealkirjas on sõnad *Language Contacts* ehk *keelekontaktid* (Weinreich 1953, Ariste 1981, Lehiste 1988, Appel, Muysken 1992 [1987], Thomason 2001, Clyne 2003, Heine, Kuteva 2005).

* Autor avaldab tänu prof Martin Ehalale ja dr. phil. Anna Verschikule asjakohase terminoloogia arutamise eest.

Keelekontaktid toimuvad kõikjal, sest enamik inimesi maailmas räägib kahte keelt või isegi rohkem keeli (Grosjean 1982, Thomason 2001). Asukohamaa suurus ei mängi otsustavat rolli kontakti võimalikkuses. Mari Must (1965: 107) nimetab territoriaalselt väga väikest Kirde-Eesti ala piirkonnaks, kus aastasadade vältel on olnud üksteise mõjusfääris mitmed eri keeled ja murded. Eraldi mainimist väärib see, et vastastikku üksteist toetanud ja omavahel põimunud keeli, keelevariante, murdeid või murrakuid on väga raske konkreetseteks liikideks eristada. Kirjeldades Iisaku kakskeelset segaala on Must tähendanud (1965: 108), et ta võtab vaatluse alla kohalikud vene murrakute erijooned, taotlemata nende igakülgset analüüsi.

Kuni sotsiolingvistika kui eraldi teadusharu kujunemiseni tundsid keeleuurijad suurt huvi murdeteaduse vastu: 18.-19. sajandi ajaloolise keeleteaduse uurimisobjektiks on olnudki piirkondlikud murded, mille varieerumine nüüdseks aina väheneb (Spolsky 1998: 27). Üha rohkem on viimasel ajal hakatud rääkima, et iga murre võis/võib muutuda teatud tingimustes keeleks ning vastupidi. Seega pole alati võimalik täpselt eristada, millega on mingil hetkel tegemist (Spolsky 1998: 27–30).

Ka Sarah Thomason (2001: 2) juhib tähelepanu keele ja murde definitsioonidele. Tema arvates võib seda täpselt ja lihtsalt määratleda ainult amatöör: kui vestluspartner ei saa oma kaasvestleja kõnest aru, siis järelikult räägivadki nad eri keeli. Teoreetiku ja asjatundjana arutleb Thomason ameeriklaste ingliskeelsete vestluste üle. Kuigi kommunikatsioon toimub inglise keeles, on kõnelejalatel tihti raske üksteist mõista, sest kasutatakse erinevaid murdeid. Näiteks toob Thomason Põhja-Carolina ja Bostoni elaniku vahelise suhtlemise. Et bostonlane John Kennedy oli 1960. aastatel USA president, olid Põhja-Carolina (aga ka teiste osariikide) elanikud Bostoni aktsendiga harjunud, sest kuulasid tema kõnesid ja esinemisi raadios ning televisioonis. Seega oli Põhja-Carolina elanik võimeline bostonlast mõistma, kuid mitte vastupidi. Sellega kinnitab Thomason, et piir ühe keele kahe murde ja kahe erineva keele vahel on ähmane, sest aja jooksul võivad murded muutuda iseseisvaks keeleks.

Et keelekontakt toimib isikutasandil, toimub keelte struktuuri ja sõnavara kokkusulamine kakskeelse isiku keelepruugis. Suzanne Romaine (2000a: 33) märgib, et keeleteadlased peavad keelte vastastikuseid mõjutusi uurides paratamatult tegelema kakskeelse indiviidiga. Niisiis ei tohi unustada, et kontaktis on eri keelte kõnelejad, mitte keeled, sest kõigi

muutuste toimumiskoht leiab aset esialgu kakskeelse (*resp.* mitmekeelse) isiku kõnes. Colin Baker (1995: 4) eristab individuaalse või ühiskondliku taseme kakskeelsust. Kakskeelsust koos keeleliste ja sotsiaalsete tagajärgedega ühiskondliku nähtuse vaatepunktist käsitleb Romaine (2000b: 23) ja tsiteerib selle ala varasemaid töid, nt Max Adlerit (1977), kelle arvates ühiskondliku ja individuaalse kakskeelsuse vahel pole võimalik selget vahet teha. Romaine (2000b: 23) viitab 1989. aastal ilmunud Josiane Hamersi ja Michel Blanci tööle, kus nad pakuvad ingliskeelset terminit *bilinguality* individuaalse ja *bilingualism* ühiskondliku kakskeelsuse kirjeldamiseks. Ühiskondlik kakskeelsus on kahe keele pideva kontakteerumise tulemus, individuaalse kakskeelsuse soodsaks pinnaks on aga konkreetse kõneleja vajadus neis keeltes suhelda. Eesti keeles vastab mõlemale termin *kakskeelsus*.

Thomason (2001: 1) pakub keelekontakti lihtsaima määratluse, milleks on rohkem kui ühe keele kasutamine samal ajal samas kohas. Ta lisab, et keelekontakte on olnud igal pool, sest pole ühtegi tõendit totaalises isolatsioonis arenenud keele kohta (Thomason 2001: 8). Võib eristada stabiilset (*stable*) ja ebastabiilset (*unstable*) kontaktsituatsiooni. Puhtkeelelised omadused iseenesest ei luba ennustada, mis hakkab keeltega toimuma tulevikus. Thomasoni (2001: 21–25) järgi peab stabiilsust hinnates arvestama sotsiaalsete teguritega, sest keelelised faktorid olevat ebaolulised. Tema arvates ei ole lingvistilistel omadustel niisugust stabiliseerivat rolli kui sotsiaalsetel teguritel. Kaua on arvatud, et mõned keeletasandid on stabiilsed, nt morfoloogia, sest paradigmat ei laenatata (Thomason, Kaufman 1991 ja sealsed viited).

Thomasoni (2001: 15) arvates pole sageli võimalik öelda, millega konkreetne keelekontakt lõpeb. Pealegi on enamike kontaktsituatsioonide ajaloos suuri lünki, paljud keelemuutused on juba n-ö sündinud fakt, sest nende tekkest ja levikumehhanismidest teavad uurijad väga vähe. Alati pole kontaktsituatsiooni võimalik tuvastada ning täpsemalt kirjeldada, on ka raskesti määratletavaid kontaktsituatsioone, sest nende kohta on kas vähe teada või on need toimunud ammu.

Thomason ja Terence Kaufman (1991: 35–64) on eristanud kaht peamist kontaktsituatsiooni tüüpi: keele säilitamine (*language maintenance*) ja keelevahetus (*language shift*). Mõlemat terminit kasutati kontaktlingvistikas juba 1950-1960ndatel, nt Joshua Fishman (1991: 395) on tutvustanud termineid *keele säilitamine* ja *-vahetus* oma 1963/1964. aasta

töodes. Uriel Weinreich (1953: 68) kirjeldab oma klassikalises teoses keelevahetust (*language shift*) järgmiselt: „üleminek ühelt tavakeelelt teisele” (*the change from the habitual use of one language to that of another*). Samade sõnadega defineeritakse keelekasutuse muutusi ka eelmise sajandi viimasel aastakümnel ilmunud *Maintenance and loss of minority languages* esimeses köites (Fase jt 1992a: 25). Willem Fase, Koen Jaspaert ja Sjaak Kroon (1992b: 4) osutavad keele unustamisele (*language loss*), kui esimese keele oskus hääbub. Keele säilitamise (*language maintenance*) mõiste hõlmab nii keele kasutuse kui ka keeleoskuse säilitamist.

Thomasoni ja Kaufmani (1991: 37) arvates kaasneb keelekontaktiga kaks protsessi:

- 1) laenamine (*borrowing*) keele säilitamise puhul ning
- 2) keelevahetusest johtuv interferents (*interference through shift*).

Tuleb rõhutada, et laenamise all mõtlevad Thomason ja Kaufman nii tavalist leksikaalset laenamist kui ka ükskõik mis võõrelementide (nt struktuuri, teatud reegli, kombineeritavuse jms) laenamist. Laenuks nimetavad nad kõnelejate teise keele joonte/omaduste inkorporeerimist (*incorporation*) esimesse keelde, mis oma põhilises säilib, kuid teisest keelest pärit elemendid muudavad seda (Thomason, Kaufman 1991: 37). Keele säilitamise olukorras algab teise keele mõju sõnavara laenamisega, intensiivsema kontakti puhul on võimalik ka struktuuri laenamine. Näiteks on morfoloogiat üldiselt peetud väga stabiilseks ning arvatud, et seotud morfeeme ja terveid vormistikke ei saa laenata. Thomason ja Kaufman (1991) tõestasid, et keelekontaktid on väga keerulised ning need protsessid toimuvad väga erinevalt.

Thomason (2001: 10–13) arutleb kontaktis olevate keelte tuleviku üle. Ta on kindel, et tavalisim keelekontakti tulemus on muutus keeles, mitte tingimata mõlemas, vaid vähemalt ühes. Muutumise hea ja selge näide on leksikaalne laenamine. Inglise keele kogusõnavaras on 75% laensõnu, enamasti prantsuse ja ladina keelest. Väga palju prantsuskeelseid laene tuli inglise keelde 11. sajandil, kui normannid vallutasid Inglismaa ning ametlikes situatsioonides pidid inglased kasutama prantsuse keelt.

Thomason (2001: 11) rõhutab, et laenatud elemente võib leida igalt keeletasandilt, näiteks liivi keel on mõjutanud nii läti keele fonoloogiat kui ka morfoloogiat (vt lähemalt Comrie 1981). Fred Karlssoni (2002: 197) järgi on soome keeles aga muutunud sõnajärg, mis on üks süntakti-

liste funktsioonide väljendamise vahendeid. Uurali keeltele omasest SOV (subjekt-objekt-verb) sõnajärjest on soome transitiivlause läinud indoeuroopa keelte mõjul üle SVO sõnajärjele. Soome keel pole siiski päris järjekindel SVO-tüüp. Mõnes kontekstis ja teatud rõhuasetuse korral on soomekeelses lauses võimalik kasutada ka teistsugust sõnajärge (Karlsson 2002: 199).

Tähelepanuväärne on Thomasoni (2000) artikkel „Kontakti tulemuse ennustamatuses”, milles ta toonitab kakskeelse inimese keeleloovust (*language creativity*). Seega pole keelekontakti tulemus ennustatav, sest konkreetse kõneleja keelekasutuse võimalused pole ette teada. Ei ole mingeid kindlaid keelelisi piiranguid, mida ja kuidas tohib laenata. Fonoloogia ja morfoloogia, süntaksi ja leksikaalse semantika piiramatud väljad sisaldavad lõpmatu hulga keelemuutuse võimalusi. Keelekontakti tulemust ennustades peab silmas pidama ka sääraseid juhtumeid, kus rühmad ei õpi teineteise keelt selgeks (Thomason 2001: 149–152), vaid tekitab pidžin (K2 kasutatakse teatud eesmärgil) või kreoolkeel (K2 muutub keelekollektiivi tavasuhetuskeeleks). Keelekogukond võib K2 omandada igasuguste muudatustega kas teadlikult või mitteteadlikult. Kui kõnelejad võtavad K2 täiesti omaks, võib K1 kaduda.

Thomasoni ja Kaufmani (1991) keele säilitamise ja keelevahetuse mudeli mugandatud variant (tabel 1) illustreerib muutusvõimalusi kas säilimise või vahetuse kasuks (M. Rannut jt 2003: 165).

Tabel 1. Keelekontaktidest tulenevad muutused (M. Rannut jt 2003: 165)

Keele säilitamine	Keelevahetus
Juhuslik kontakt, kakskeelsus puudub > • mittepõhisõnavara <i>laenamine</i>	Väike keelevahetajate rühm või K2 täielik omandamine > • <i>interferents</i> ei mõjuta K2
Intensiivne kontakt, ulatuslik kakskeelsus K1 kõnelejate seas pikema aja jooksul > • ulatuslik leksikaalne <i>laenamine</i> , struktuuri laenamise ulatus keskmisest kuni suureni, eriti fonoloogias ja süntaksis	Suur keelevahetajate rühm ja mittetäielik omandamine > • <i>interferents</i> K1 > K2 (sub-, super- või adstraat), eriti fonoloogias ja süntaksis

Üldlevinud arvamus on, et sõnavara laenatakse enne struktuuri. Thomason ja Kaufman (1991: 74–76) pakuvad aga keelesäilitamise puhul laenamise skaalat (*borrowing scale*), mille kaasaegsem variant on tabelis 2.

Tabel 2. Laenamise skaala (Thomason 2001: 70–71)

Kontakti intensiivsus	Laenajate K2 oskus	Laenatavad tunnused
4. väga intensiivne kontakt	stabiilsed kakskeelsed, kõige enam soodustavad laenamist sotsiaalsed tegurid	a) pidev leksikaalne laenamine; b) põhiliste tüpoloogiliste tunnuste ülekanne: fonoloogiliste kategooriate lisandumine või kadu, süntaksis toimub laenamine kõikidel tasanditel (sõnajärg, eitus jms), võib toimuda flektiivse morfoloogia asendamine aglutinaatiivsega ja vastupidi
3. intensiivne kontakt	palju kakskeelseid, kelle hoiakud ja muud sotsiaalühiskondlikud tegurid soodustavad laenamist	a) nii mittepõhisõnavara kui ka põhisõnavara: rohkesti abisõnu, tuletusliiteid jms; b) K1 foneemide kadu, K2 rõhuasetus jm prosoodilistes omadusteülekanne. Sõnajärjemuutmine.
2. mõnevõrra intensiivne kontakt	tunduvalt sujuvamad kakskeelsed jäävad ikka veel vähemusse	a) ikka mittepõhisõnavara: nii iseseisvad kui ka abisõnad (sidesõnad jms); b) struktuuri pinnapealsed omadused: üksikud foneemid jms
1. tavaline kontakt	inimesed ei kõnele K2 kuigi sujuvalt ja/või nende hulgas on veel vähe kakskeelseid	a) ainult mittepõhisõnavara, milleks on iseseisvad sõnad: nimisõnad, vahel verbid, omadussõnad, mäarsõnad; b) struktuuri ei laenata

Tabelist 2 on näha, et Thomason kasutab kontakti intensiivsust kui mõõdupuud. Tema leiab, et tavalise kontakti tingimustes laenatakse ainult perifeerset põhisõnavara. Keelekontakti intensiivsuse suurenemisega kasvab laenatavate tunnuste laad nii sõnavaras kui ka keelestruktuuris. Laenamise skaala teiseks peamiseks teguriks on tunnuste struktuur: lõdvemalt struktureeritud tunnuseid (üksikuid foneeme) on kergem laenata võrreldes nendega, mis sobivad tihedalt integreeritud suletud struktuuri. On iseenesest mõistetav, et iseseisvate sõnade laenamine on skaala algastmes, sest enamikus keeltes võib vabalt lisada uue nimisõna või verbi olemasolevasse konstruktsiooni. Struktuuri poolest on kergelt laenatavad pinnapealsed fonoloogilised omadused (nt rõhu asetus sõnas) ja süntaktilised tunnused (nt sõnajärg). Skaala tippu jääb flekteeriv morfoloogia, mida on raske laenata suhteliselt väikeste, iseseisvate ja keeruliselt organiseeritud komponentide tõttu. Ka laenamise skaala seab Thomason (2000: 4–5) kahtluse alla, sest ei saa saajaprotsendiliselt ennustada, mis toimub. On kontaktsituatsioon, kus millegi pärast pööratakse tähelepanu sõnavara puhtusele, ollakse sellest teadlikud ega taheta laenata. Samas aga võidakse laenata struktuuri.

Niisiis nimetavad Thomason ja Kaufman (1991: 74–76) laenamiseks mitte ainult sõnavara, vaid ükskõik millise võõra omaduse ülekandmist. See sarnaneb Roger Anderseni (1983) keele hääbumise (*attrition*) protsessidega, kus toimub sõnavara, morfoloogia, süntaksi kahanemine. Kuigi keele hääbumine on sarnane keele unustamisega, tuleb meeles pidada, et laenamine ei vii tingimata hääbumisele ning kakskeelsus keele hääbumisele. Need vananenud seisukohad on vaieldamatult keelekontakti tulemuse lihtsustatud ettekujutus (Thomasoni 2001: 238–239 viited, Skaaden 2005).

Keele säilitamine ja keelevahetus on kontaktidest tingitud muutuste vastandjuhtumid. Esimese puhul toimub interferents suunas $K2 > K1$, teise puhul aga $K1 > K2$. Thomasoni ja Kaufmani (1991: 116) terminoloogias hõlmab *interferents vahetuse kaudu* (*shift-induced interference*) substraati, superstraati ja adstraati ning rõhutab eelkõige sihtkeele muutusi. Samuti tuleb rõhutada, mida tähendab interferents Thomasonil ja Kaufmanil. See pole hälve, nagu Weinreichil (1953: 1) ja keelepedagoogikas (vt Arnfast, Jørgensen 2003: 24–26). Et teise keele sõnavara ülekandmine esimesse pole kontaktsituatsioonis ootuspärane, ei alga muudatused just sellest keeletasandist. Interferentsi protsess iseenesest sarnaneb

teise keele omandamisega, seetõttu algavad muutused teise keele grammatikas ja foneetikas. Keelevahetus sarnaneb mõnevõrra teise keele omandamisega (edaspidi TKO). Keelevahetajad toovad teise keelde esimese keele sugemeid. Peab aga meeles pidama, et sõnavara ülekandmine pole põhimõtteliselt võimatu. Kui keelevahetajad on sotsiaalselt madalama positsiooniga kohalik enamused, on tegu substraadiga. Juhul, kui keelt vahetab eliit, on tulemuseks superstraat. Adstraadiks võib nimetada situatsiooni, kus kontaktis on enam-vähem võrdsed sotsiaalsed rühmad.

Terminite *interferents* pakkus esimesena Weinreich (1953: 1) kirjeldades K1 igat tüüpi mõju K2-le. Tema rõhutas, et K1 mõjutab K2-te ja vastupidi. Weinreich (1953) ei kasuta seda terminite ainuüksi vahetusega seoses. Interferentsiga kõrvuti nimetab ta ka ülekannet (*transfer*). Tema terminoloogias on *ülekanne* morfeemi või sõna ülekanne ühest keelest teise. Weinreichi jaoks on ülekanne otsene ja selgesti nähtav, näiteks lihtsõnade otsene laenamine.

Michael Clyne (1967: 19) vaidleb terminile *interferents* vastu ning kasutab omakorda mõistet *transferents* (*transference*) teise keele iga elemendi mugandamise kirjeldamiseks kõikidel keeletasanditel nii grammatikas kui ka sõnavaras. Teisisõnu võib öelda, et ühest keelest võetakse üle teise vorme, tähendusi, reegleid (Clyne 1991: 266). Weinreichi (1953: 1) järgi on see hälve (*deviation*). Oma viimases raamatus määratleb Clyne (2003: 79–80) transferentsi kui konvergenti liiki. Ülekandeks (*transfer*) peab Clyne (2003: 76) aga igasugustest motiividest ja seletustest sõltumatut ühe keele vormi, omaduse või konstruktsiooni kasutamist teises keeles. Transferents on seega protsess, ülekanne aga tulemus. Clyne'i (2003) klassifikatsioonile võib ette heita asjaolu, et seal pole selget vahet transferentsi ja konvergenti vahel.

20. sajandi viimastel aastakümnetel on TKO teoorias kerkinud üles terminite *interferents* ja *ülekanne* tõlgendamise küsimus. Terence Odlin (1989) kasutab ülekannet (*transfer*) keeltevahelise mõjutamise tähistamiseks. Kontaktlingvistika valdkonnast erinevalt keskenduvad Odlini uurimused ainult teise keele omandamisele, kuid uurija ise väidab oma terminite olevat universaalse. Ta eristab kahte tüüpi, negatiivset ja positiivset ülekannet. Negatiivne sarnaneb Weinreichi (1953) interferentsiga. Positiivne aga tähistab K1 ja K2 lähedase sõnavara või teiste sarnasuste hõlbustavat mõju (Odlin 1989: 26). Thomasonist ja Kaufmanist (1991) erinevalt nimetab Odlin (1989) laenamist keele säilitamises lae-

namise ülekandeks (*borrowing transfer*) ja interferentsi vahetuse kaudu substraadi ülekandeks (*substratum transfer*). Väga hea (olgugi kohati vananenud) ülevaate interferentsi ja koodivahetuse seostest on kirjutanud Hugo Baetens Beardsmore (1986: 43–84).

Nagu näha, peab alati määratlema selge piiri TKO ja kaasaegse kontaktlingvistika uurimuste vahel, muidu võib mõne nähtuse kirjeldamisel sattuda terminoloogilisse ummikusse. Kontaktlingvistikas, mille esindajateks on Thomason ja Kaufman, pole tähtis, kas ülekanne on positiivne või negatiivne nähtus. Ajalooliselt vaadates leidub igas keeles nn hälbeid. Selleks võib nimetada nt rõhu nihkumist esimesele silbile läti keeles, grammatilise soo kadu liivipärastes läti murretes (Balode, Holvoet 2001).

TKO teoorias on peetud igat tüüpi ülekannet kaua aega hälbeks (vt Arnfast, Jørgensen 2003: 24, 25). Viimasel ajal puhuvad ka siin uued tuuled, nt Aneta Pavlenko vaateid nimetatakse poststrukturealistlikeks, tema analüüsib omakorda K2 mõjusid kui vahejaamu: õppija lähtub K1 struktuurist, otsib sellest vastavusi K2-le ning liigub aeglaselt K2 poole (Pavlenko 2004).

Pavlenko ja Scott Jarvis (2002) vaidlevad oma artiklis (on tähelepanuväärne, et see on ilmunud rakenduslingvistika ajakirjas – A. Z.) teatud mõttes rafineeritud traditsioonilise TKO lähenemisega, mis nimetab ülekannet (*transfer*) teise keele omandamisprotsessiga kaasnevaks esimese keele otseseks mõjuks. Nad näitavad, et ülekanne võib olla kahesuunaline, mõjutades indiviidi nii esimese kui ka teise keele kasutust. Uuritakse 22 venelase kõnet, kes on elanud USA-s 3 kuni 8 aastat ning omandanud inglise keele teise keelena noorukieas. Pavlenko ja Jarvis järeldavad, et kahesuunaline ülekanne võib olla sünkrooniline. Kogutud vene- ja ingliskeelne suuline kõne kinnitab keeltevahelist ülekannet: sellal kui vene keel jätkab inglise keele mõjutamist, hakkab inglise keel oma mõju avaldama vene keelele.

Thomasoni ja Kaufmani (1991) mudel (vt tabel 1) kirjeldab keelemuutusi nii keele säilitamise kui keelevahetuse puhul. Paljud USA linnades kõneldavad Euroopa immigrantide keeled on sattunud kategooriasse *vahetus ilma interferentsita* (*shift without interference*), sest teises keeles (st inglise keeles) puudub vahetajate rühma esimese keele interferents (Thomason, Kaufman 1991: 120). Ehkki üksikul kõnelejal on interferentsi jooni, räägib järgmine põlvkond teist keelt esimese keelena. Põhimõtteliselt on võimalik ka teine stsenaarium. Et Thomasonil ja

Kaufmanil on tähtsal kohal keele mittetäielik omandamine, võib juhtuda ka nii, et tekib teise keele uus variant, mida kõnelevad teatud etnilise taustaga inimesed. See vihjab teooria diakroonilisele iseloomule. Kriteerides antud mudelit, pakub Timo Lauttamus (1992), et laenamise protsesse peab uurima avaramalt. Tema kirjeldab neid kontiinumis (Lauttamus 1990: 49).

Nancy Dorian (1982: 44) käsitleb keelevahetust ühe keele astmelise asendumisena teisega. Koen Jaspaert ja Sjaak Kroon (1993: 298) arvavad, et keelevahetus on keele astmeline kadumine seda kõnelevas kogukonnas.

Keele säilitamist ja keelevahetust on seotud veel teiste äärmuslike nähtustega. Keelesurm tähendab seda, et antud keelt enam keegi ei kõnele (Dressler, Wodak-Leodolter 1977, Dorian 1981). Et keelesurm võib olla keelevahetuse tagajärg, on elementaarne, kuid ajaloost on teada juhtumeid, kus keel suri välja koos oma kõnelejatega (nt genotsiidi, küüditamise tagajärjel või kõnelejate hukkamise tõttu ulatuslikus loodusõnnetuses) väga kiiresti. Keelepoliitika äärmuslikest tulemustest annab väga hea ülevaate Tove Skutnabb-Kangas (2000: 291–378). Mõningates töedes nimetatakse keelesurmaks keele hääbumise protsessi. Lyle Campbell ja Martha Muntzel (1992: 182–186) eristavad nelja liiki keelesurma: äkiline (*sudden*), radikaalne (*radical*), järgjärguline (*gradual*) ja nn alt-üles-surma (*bottom-to-top death*). Nende järgi on järgjärguline surm kontaktsituatsioonis tingitud astmelisest üleminekust domineerivale keelele (Campbell, Muntzel 1992: 185). Terminiga *hääbunud* (*obsolete*) kirjeldatakse keelt, mida enam ei kasutata (Dorian 1992). Keele unustamine võib tähendada rühmasisest keelevahetust (Dorian 1992), aga ka keeleoskuse kadumist individuaalsel tasemel (Fase jt 1992b: 4). Keele hääbumine on kattuv termin nii indiviidi (Lambert 1989, Seliger, Vago 1991) kui ka kogukonna (Baker, Jones 1995: 702) keeleoskuse kaole. Clyne'i (1992: 18) järgi peab kindlasti tegema vahet keeleoskuse osalise (*partial*) ja täieliku (*total*) kao vahel. Esimest ilmingut tähistab tema terminiga *hääbumine* (*attrition*), teist *kadu* (*loss*). Clyne (1991: 160) pakub, et immigrandide keelte puhul tuleb terminid üldse ümber sõnastada nii, et neid seostataks rohkem „positiivse” meelepidamisega (*remembering*) kui „negatiivse” unustamisega (*forgetting*). Keele hääbumine ja keelekadu mõlemad on seotud keele taandarenguga (*regression*) (Hyltenstam, Viberg 1993). Need terminid on nüüdseks vananenud, värskem ülevaade keele hääbumisest leidub Nikolai Vahtini raamatus (2001).

2. Kakskeelse vilumuse mõõtmisest ja koodivahetusest kui mitmekeelsuse osast

Et kakskeelsus käib koodivahetusega käsikäes, tuleb neid ilminguid iga-külgelt tutvustada. Kakskeelne kõneleja suudab rääkida kahte keelt, kuid siiski eelistab valdkonniti ühte keelt teisele (Auer 1984, 1998).

Einar Haugeni (1969 [1953], viidatud Grosjean 1982: 232 järgi) klassikaliseks saanud definitsiooni järgi algab kakskeelsus seal, kus ühe keele kõneleja on võimeline moodustama täielikke, mõttekaid lauseid teises keeles (*it [bilingualism] is understood here to begin at the point where the speaker of one language can produce complete, meaningful utterances in the other language*).¹ Els Oksaar (1998: 72) märgib, et inimene suudab enamikus suhtlusolukordades kasutada kaht või enam keelt ning vajaduse korral minna üle ühelt keelelt teisele. Veel nendib Oksaar, et mitme keele kasutamises on kvantitatiivseid, kvalitatiivseid ja funktsionaalseid erisusi, mis sõltuvad peamiselt inimese vanusest, tema sotsiaalsest ja kultuurilistest taustast. Ta näitab ka individuaalse kakskeelsuse ilmselget seost ühiskondlikuga. Seega peab kakskeelsuse uuringutega tegelema mitu teadusharu. On arusaadav, et kakskeelse inimese keele kirjeldamisel peab lähtuma esimese keele mõistest.

Tabelis 3 on Skutnabb-Kanga (1988: 18, 91, 2000: 106, 573) arusaamade struktureeritud kokkuvõte, mis illustreerib esimese keele (Skutnabb-Kanga terminoloogias *emakeele*) ja kakskeelsuse definitsioonide interpreteerimisvõimalusi.

Varasem on Skutnabb-Kanga (1988: 18) näide populistlikust vaatenurgast: inimene loendab, mõtleb, unistab, peab päevikut, kirjutab luuletusi oma esimeses keeles. Anna Verschik (2005: 379–380) arutleb selge emakeele definitsiooni väljatoomisega kaasnevate komplitseeritud juhtude üle [seetõttu ongi parem kasutada terminit *esimene keel* – A. Z.].

Ülle Rannut (2001: 5–7, 2003: 46–51) rõhutab, et kakskeelsus kui keelelis-sotsiaalne nähtus sisaldab ühelt poolt ühiskondlikku, sotsioloogilist, poliitilist, psühholoogilist ja teiselt poolt lingvistilist külge. Kõike seda, mis on seotud isiksuse keelelise tegevusega ja selle kaudu ka kakskeelse kogukonna kujunemise eripäraga, peabki igakülgelt uurima (vt Baetens Beardsmore 1986: 85–117).

¹ Paljud kakskeelsuse uurijad kordasid seda mõtet ka hiljem oma töödes (nt Lehiste 1988: 93, 1998: 10).

Tabel 3. Esimese keele ja kakskeelsuse määratlused

Kriteerium	K1 kõneleja	Kakskeelne kõneleja on see, kes	Seda uurib
päritolu	omandab selle keele esimesena (selles keeles peab ta esimest pikemat suhtlust)	omandab mõlema keele emakeelena kõnelejate peres ning kasutab suhtluses kahte keelt paralleelselt lapsepõlvest saadik	sotsioloogia
samastumine: a) sisemine; b) väljaspoolne	a) samastab ennast selle keelega b) teised peavad teda antud keele emakeelkõnelejaks	a) samastab end kahe keele ja/või kultuuriga; b) teised peavad teda kummagi keele emakeelseks kõnelejaks	sotsiaalpsühholoogia individuaalne psühholoogia
pädevus	tunneb antud keelt kõige paremini	a) oskab kahte keelt täiuslikult; b) kontrollib mõlemat emakeelkõneleja tasemel; c) valdab kahte keelt võrdselt; d) suudab moodustada täis- tähenduslikke lauseid teises keeles; e) tunneb teise keele grammatilist struktuuri kasvõi väiksemal määral ja suudab seda kontrollida; f) puutub teise keelega kokku	keeleteadus
kasutamine	kasutab seda keelt kõige rohkem	kasutab (võib kasutada) kahte keelt (enamikes situatsioonides) (oma soovidele ja ühiskonna nõuetele vastavalt)	sotsiolingvistika

Märkimist väärib fakt, et keelekontaktide tuntud teoreetik Thomason (2001) ei anna mingit arvestavat bilingvaali definitsiooni. Ta arutleb üsna pikalt selle üle, keda võiks kakskeelseks lugeda, esitab hulga teiste keeleuurijate seisukohti, kuid valmiskriteeriume ei anna (Thomason 2001: 1–3, 13). Samas jagab ta teatud ulatuses Grosjeani (1982: 230–236) arvamust, et regulaarselt, kuigi erineval tasemel kaht keelt kõnelevat inimest ei saa pidada ükskeelseks.

Kontaktlingvist Carol Myers-Scotton (2002: 1) märgib oma viimati-
se raamatu sissejuhatuses, et kakskeelsest kõnelejast rääkides peab ta
silmas isikut, kes räägib kaht või enam keelt. Hiljem täheldab ta, et
kakskeelse kõneleja suutelisuse aste ja loomus sõltuvad konkreetsetest
keeltest: missugused need on, millal, miks, kus ja kuidas omandatud,
kuivõrd palju ja hästi on omandatud ja hetkel kasutatud (Myers-Scotton
2002: 33).

Romaine (2000a: 46–49) lähtub ühiskondliku kakskeelsuse uurimi-
sel kõigepealt individuaalsest tasemest ja näitab, kuidas ulatusliku kaks-
keelsuse (*widespread bilingualism*) puhul võivad ühe kõneleja keeleva-
likud muutuda ühiskonna normiks. Seda väidet illustreerib tal mitmeta-
sandiline skeem bilingvaali suhtlusstrateegiast arabiakeelses Egiptuses
(Romaine 2000a: 47).

Samas ei eelda kakskeelne ühiskond kõigi selle liikmete kakskeel-
sust (Romaine 2000a: 35–44). Meenutatagu või Paul Ariste (1981: 33–
34) mitmekeelsuse käsitlust. Ta väidab õigesti, et mitme keele oskus oli
20. sajandi esimestel kümnenditel paljudele inimestele igapäevaseks va-
jaduseks. Seda illustreerivad ka tolelaegsete ajalehtede töötsimiste ja
-pakkumiste kuulutused: *Tarvis preilit, kes tunneb kolme kohalist keelt
ja oskab masinal kirjut; Viisakas, kaine noormees optant, oskab 3 koha-
list keelt, vajab mingisugust teenistust; Naisterahvas otsib mingisugust
teenistust, kõneleb 3 kohalikkude keelt.* (Ariste 1981: 33) Väga õigustatult
lisab ta, et seda tüüpi kuulutustest võib küll jääda mulje eesti rahvasti-
kust kui ulatuslikult kolmkeelsest, ent kõnesoleval ajavahemikul vajas
kolme keelt üsna piiratud osa elanikke (Ariste 1981: 34). Keeli oskasid
müüjad ja ametnikud, et kundedega asju ajada. Eesti kolme kohaliku keele
mõistet tutvustavad ka M. Rannut, Ü. Rannut ja A. Verschik (2003: 147–
148) oma sotsiolingvistika õpikus. Viidates Ea Janseni ja Henn Saari
(1999: 240–249) tööle, tuletavad nad lugejaile meelde, et Vene impee-
riumis oli ametlikult üks riigikeel (vene), võim tunnustas *de facto* kahte
keelt (vene, saksa), ärikeeli oli tegelikult kolm (vene, saksa, eesti). Sa-
mas olid needsamad müüjad ja ametnikud kasvanud ükskeelsena ja ka-
sutasid oma igapäevaelus vaid ühte keelt, seega esines tolelaegses Eestis
piiratud mitmekeelsuse tüüp.

Et üksikisiku keelevelik sõltub mitmetest teguritest (Grosjean 1982:
152, Appel, Muysken 1992 [1987]: 118–120, Baker 1995: 77, Auer 1995:
120, Romaine 2000a: 55–63), eelistab kakskeelne kõneleja tavaliselt üht

keelt teisele sõltuvalt situatsioonist (Auer 1984, 1998). Ühe vestluse välitel võib kakskeelne kõneleja kasutada mitu keelt (keelevarianti) või siis vahetada koodi (Pfaff 1997: 344, Auer 1998: 1). Sotsiolingvist Bernard Spolsky (1998: 3–7) väidab, et kaasvestlejate kõneviis ja sõnavalik näitavad ilmekalt nende suhtumist üksteisesse.

Mõnes keelekogukonnas on igal keelel oma funktsioon ja seda kasutatakse teatud eesmärgil. Funktsionaalse keelekasutuse poolt räägib ka Ameerika lääneosariikide Navaho reservaadi indiaanlaste keelevelikute näide: nad räägivad omas keeles, kuid kirjutavad inglise keeles; raadiost kõlab navaho keel, samal ajal ilmub hõimul ingliskeelne ajaleht (Spolsky 1998: 26).

Diglossaalsest ühiskonnast rääkides peab lähemalt uurima, kes kellega mis keelt ja kui tihti räägib (Fishman 1965). Paljudes riikides valitsevad keelte vahel diglossaalsed suhted. Iraanis on pärsia ja aserbaidžaani keelekasutusel oma valdkond: Teherani aserbaidžaanlased räägivad pärsia keelt igas ametlikus situatsioonis, kuid kodus kõnelevad nad aserbaidžaani keelt (Bani-Shoraka 2005: 87–112). Diglossia nii kakskeelsusega kui ka kakskeelsuseta võib olla stabiilne ja pikaajaline. Verschik arutab diglossia ja kakskeelsuse omavahelist suhet (M. Rannut jt 2003: 149–154) ja leiab, et kakskeelsus ilma diglossiata ei tarvitse olla ebastabiilne.

Samas ei ole ühiskondlik diglossia individuaalse koodivahetuse otsene eeldus (Romaine 2000a: 49). Iga nähtus eksisteerib omaette.

Ad Backus (2005) seletab, miks koodivahetus on keskne keelemuutuste ajend ja mõjutab kaudselt laenatava keele struktuuri. Tema terminoloogias on see *kontaktist tingitud struktuuriline muutus* (*contact-induced structural change*), sellega rõhutab Backus (2005: 307) koodivahetuse ja struktuurilise laenu vahelist seost. Koodivahetust keelestruktuuri vahetusena tingib ka muutmise tahtlik ja tahtmatu külg. Koodivahetuse ja keelemuutuse sidet näitlikustavad Austraalia saksa keele laused (1a)–(2a), kus ingliskeelsed sõnad on kursiivis poolpaksult (Clyne 1967: 81, tsiteeritud Backus 2005: 308 järgi).

- (1) a. *Jedes Jahr die Schafe werden geschert.*
b. Every year the sheep are shorn.
‘Igal aastal niidetakse lambaid’

- (2) a. *Before that wir haben gewohnt about vier Meilen von hier.*
b. Before that we have lived about four miles from here.
'Enne seda elasime meie siit umbes nelja miili kaugusel'

Laused (1a) ja (2a) pole reeglipärased saksa laused, vaid sõnajärje poolest egrammatilised: õige on verbi teine koht lauses. See tähendab omakorda seda, et ajamäärsõnad (*Jedes Jahr* 'igal aastal' ja *before that* 'enne seda') hõlbustavad verbi ja subjekti pöördjärjestust. Lisaks peab verbi mittepöördelise vormi paigutama lause lõppu, nagu saksa kirjalikes näidetes (3) ja (4):

- (3) Jedes Jahr werden die Schafe geschert.
(4) Davor haben wir ungefähr vier Meilen von hier gewohnt.

Näitelausetel (1a) ja (2a) on silmatorkav sarnasus vastavate ingliskeelse mallidega (1b) ja (2b). Loogiline seletus oleks, et Austraalia saksa keele sõnajärje reeglid on muutunud inglise keele mõjul SVO-ks. Sõnajärje mudeli laen on struktuurilise laenamise tüüpilisim näide. Struktuurilist laenamist peab vaatama aga kontaktist tingitud muutuse all-liigina. Termin *laenamine* semantilise välja põhitähenduseks on, et kõneleja ise või keegi teine enne teda on võtnud kasutusele teise keele struktuurilise malli oma esimesse keelde (Backuse terminoloogias *maatrikskeelde* ehk *põhikeelde*, vt lähemalt Myers-Scotton 1997: 82). On näha tulemust, kuid pole teada protsessi. Võib oletada, et Austraalia sakslased laenasid SVO struktuuri mitteteadlikult nagu kasuliku lisa oma esimese keele grammatika võimalustele. Et inimeste teadmised grammatilistest struktuuridest on väiksemad kui sõnavara kohta, ei saagi struktuuriline laen olla võrdväärne iseseisvate sõnade, nt *gumtree* 'eukalüpt' ja *creek* 'väike jõgi/oja', laamisega. Selline laenamine ei saa olla teadlik ega tahtlik.

Backus (2005: 308) selgitab näiteid (1a) ja (2a) järgmise hüpoteesi abil: „B keele X tarindi sõnajärge rakendatakse Y tarindi puhul, mis on A keele X-i ekvivalent. Selle tulemusel lakkab Y olemast ja annab teed X-le. Samas tulevad kõik morfeemid A-keelest.” Lausetel (1a) ja (2a) kohta võib seega järeldada, et: „Saksa tarind koos subjekt-verbi pöördjärjestusega (A keele Y tarind) annab teed inglise mallile (B keele X tarind), kõik morfeemid on saksa keelest (1a) või enamik morfeeme on saksa keelest (2a).” Backus (2005: 309) rõhutab, et selline hüpoteetiline selgitus ei anna muutuse toimumisprotsessist selget pilti. Võib esitada hüpoteesi, et sagedase koodivahetuse tagajärjeks on struktuuri laenamine.

Vähestes töödes seostatakse teisele keelele üleminekut (*language alternation*) koodivahetusega (NB! ei tohi keelevahetusega (*language shift*) segi ajada!). Peter Aueri (1984, 1998, 1999) konversatsioonianaalüüsi koodivahetuse pragmaatiline mudel on üks nendest. Aueri (1999) tekib segakood, kui koodivahetuse pragmaatilised funktsioonid kaovad ja A-keeles kasvab B-keele sisestuste hulk. See tähendab, et ulatusliku koodivahetuse tulemusena võib sündida uus keelekuju, kus koodivahe- tusel ei ole enam pragmaatilist tähendust.

Resümeeritagu, et keelekontakt, kakskeelsus ja koodivahetus on omavahel seotud „lumepalli efektiga”: kontakti intensiivistumisel hakkab kakskeelses kõnes koodivahetus sagenema, see muudab kontaktkeelte seost veel tihedamaks ning soodustab aina rohkem vahetusi.

Lõpetuseks

Thomasoni (2001: 10) õiglase väite järgi võiksid lingvistid olla üllatunud, leides mõne keele(variandi), mille kõnelejad on suutnud vältida kontakte teiste keelte/murretega enam kui kakssada aastat, sest keelekontakt on pigem norm kui erand. Antud artikkel keskendus keelte kokku- puute tagajärgedele. Esimeses peatükis esitatud keelekontakti teoreeti- kute käsitlustest võib järeldada, et ükski kontaktist tingitud muutus ei saa kulgeda kindlate või ennustatud seaduspärasuste järgi.

Hulk uuemaid empiirilisi töid tõestavad, et iga keeleomadus on lae- natav (Thomason, Kaufman 1991: 14). Seetõttu võib maailma keelte dia- kroonilises arenemises täheldada mitmesuguseid tendentse. Kuigi iga keel on pidevas arengus, võivad kontaktid kahe süsteemi muutumist kiirendada.

Keelekontakti mõjul hakkab mitmekeelne isik siirduma ühelt keelelt teisele. Samas ei hukuta võõrmõjud keelt, vaid rikastavad teda, jättes keelestruktuuri jälgi. Keele püsimist või kadumist mõjutavad eelkõige selle kõnelejate hoiakud.

Kirjandus

- Adler, Max 1977.** *Collective and Individual Bilingualism*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Andersen, Roger W. (ed.) 1983.** *Pidginization and Creolization as Language Acquisition*. Rowley, Massachusetts: Newbury House Publishers.
- Appel, René, Pieter Muysken 1992 [1987].** *Language Contact and Bilingualism*. London, New-York, Melbourne, Auckland: E. Arnold a division of Hodder & Stroughton.
- Ariste, Paul 1981.** *Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega.* (= Emakeele Seltsi toimetised nr 14.) Tallinn: Valgus.
- Arnfast, Juni Söderberg, J. Normann Jørgensen 2003.** Code-switching as a communication, learning, and social negotiation strategy in first-year learners of Danish. – *International Journal of Applied Linguistics* 13/1, 23–53.
- Auer, Peter 1984.** *Bilingual Conversation.* (= *Pragmatics & Beyond* Vol. 8) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Auer, Peter 1995.** The pragmatics of code-switching: a sequential approach. – L. Milroy, P. Muysken (eds.). *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching*. Cambridge: Cambridge University, 115–135.
- Auer, Peter 1998.** Introduction: Bilingual Conversation revisited. – *Code-switching in Conversation. Language, Interaction and Identity*. Ed. by Peter Auer. London and New York: Routledge, 1–24.
- Auer, Peter 1999.** From codeswitching via language mixing to fused lects. Towards a dynamic typology of bilingual speech. – *International Journal of Bilingualism* 3/4, 309–332.
- Backus, Ad 2005.** Codeswitching and language change: One thing leads to another? – *International Journal of Bilingualism* 9/3–4, 307–340.
- Baetens Beardsmore, Hugo 1986.** *Bilingualism: Basic Principles*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.
- Baker, Colin 1995.** *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- Baker, Colin, Sylvia Prys Jones (eds.) 1998.** *Encyclopaedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Balode, Laimute, Axel Holvoet 2001.** *The Latvian Language and Its Dialects.* – *The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact*. Vol. 1: Past and Present. Ed. by Östen Dahl, Maria Koptjevskaja-Tamm. Amsterdam: John Benjamins, 3–40.
- Bani-Shoraka, Helena 2005.** *Language Choice and Code-Switching in the Azerbaijani Community in Tehran. A conversation analytic approach to*

bilingual practices. (= Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Iranica Upsaliensia 9.) Uppsala: Uppsala Universitet.

- Campbell, Lyle, Martha C. Muntzel 1992.** The structural consequences of language death. – Investigating obsolescence. Studies in language contact and death. Ed. by Nancy C. Dorian. Cambridge: Cambridge University Press, 181–196.
- Clyne, Michael 1967.** Transference and Triggering. Observations on the language assimilation of postwar German-speaking migrants in Australia. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Clyne, Michael 1991.** Community Languages. The Australian Experience. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne, Michael 1992.** Linguistic and Sociolinguistic Aspects of Language Contact, Maintenance and Loss. Towards a Multifaced Theory. – Maintenance and loss of minority languages. Ed. by Willem Fase, Koen Jaspaert, Sjaak Kroon. (= Studies in Bilingualism (SiBil) Vol. 1.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 17–36.
- Clyne, Michael 2003.** Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard 1981.** The Languages of the Soviet Union. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dorian, Nancy 1981.** Language Death. The life cycle of a Scottish Gaelic dialect. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Dorian, Nancy 1982.** Language Loss and Maintenance in Language Contact Situation. – The Loss on Language Skills. Ed. by Richard D. Lambert, Barbara F. Freed. Rowley, Massachusetts: Newbury House of Publishers Inc, 44–58.
- Dorian, Nancy (ed.) 1992.** Investigating Obsolescence. Studies in language contraction and death. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dressler, Wolfgang, Ruth Wodak-Leodolter 1977.** Language Preservation and Language Death in Brittany. – Linguistics 191, 33–44.
- Fase, Willem, Koen Jaspaert, Sjaak Kroon (eds.) 1992a.** Maintenance and Loss of Minority Languages. (= Studies in Bilingualism (SiBil) Vol. 1.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fase, Willem, Koen Jaspaert, Sjaak Kroon 1992b.** Maintenance and loss of minority languages: Introduction Remarks. – Maintenance and loss of minority languages. Ed. by Willem Fase, Koen Jaspaert, Sjaak Kroon. (= Studies in Bilingualism (SiBil) Vol. 1.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 3–13.
- Fishman, Joshua 1965.** Who speaks what language with whom and when? – La Linguistique 2, 67–88.

- Fishman, Joshua 1991.** Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. (= Multilingual Matters 76.) Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Grosjean, François 1982.** Life with Two Languages. An introduction to Bilingualism. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press.
- Haugen, Einar 1969 [1953].** The Norwegian language in America: A Study in Bilingual Behavior. Bloomington: Indiana University Press.
- Hamers, Josiane, Michel Blanc 1989.** Bilinguality and Bilingualism. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva 2005.** Language Contact and Grammatical Change. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyltenstam, Kenneth, Åke Viberg (eds.) 1993.** Progression and Regression in Language. Sociocultural, neuropsychological & linguistic perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jansen, Ea, Henn Saari 1999.** Kolm kohalikku keelt. – Eesti rahvaste raamat. Rahvusvahemused, -rühmad ja -killud. Koostanud ja toimetanud Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 240–249.
- Jaspaert, Koen, Sjaak Kroon 1993.** Methodological Issues in Language Shift research. – Immigrant Language in Europe. Ed. by Guus Extra, Ludo Verhoeven. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 297–308.
- Karlsson, Fred 2002.** Üldkeeleteadus. Tõlkinud ja kohandanud Renate Pajusalu, Jüri Valge ja Ilona Trigel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Lambert, Richard D. 1989.** Language attrition. – I.T.L. Review of Applied Linguistics 83, 1–18.
- Lauttamus, Timo 1990.** Code-switching and borrowing in the English of Finnish Americans in an interview setting. (= Studies in Languages No. 20.) University of Joensuu. Joensuu.
- Lauttamus, Timo 1992.** Lainaaminen ja koodinvaihto: havaintoja amerikkansuomalaisten kielistä. – Virittäjä 1, 3–16.
- Lehiste, Ilse 1988.** Lectures on Language Contact. Cambridge, Mass., and London, England: The MIT Press.
- Lehiste, Ilse 1998.** Keelekontakt – keelekonflikt. Aulaloeng 21. mail 1997. Tartu: Tartu Ülikool.
- Must, Mari 1965.** Vene-eesti kakskeelsus Kirde-Eestis. – Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloost. Toimetanud Harri Moora ja Lembit Jaanits. Tallinn: Eesti Raamat, 107–131.
- Myers-Scotton, Carol 1997.** Duelling Languages: Grammatical Structure in Code-Switching. Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, Carol 2002.** Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes. Oxford: Oxford University Press.

- Odlin, Terence 1989.** Language Transfer. Cross-linguistic influence in language learning. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oksaar, Els 1998.** Mitmekeelsus, mitmekultuurilisus ja kultuuridevaheline suhtlemine. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Toimetanud Marju Lauristin, Silvi Vare, Tiia Pedast Saar, Marje Pavelson. Tartu, 69–80.
- Pavlenko, Aneta 2004.** L2 influence and L1 attrition in adult bilingualism. – First Language Attrition. Ed. by Monika Schmid, Barbara Köpke, Merel Keijzer and Lina Weilemar, 47–60.
- Pavlenko, Aneta, Scott Jarvis 2002.** Bidirectional Transfer. – Applied Linguistics 23 (2), 190–214.
- Pfaff, Carol 1997.** Contacts and conflicts: perspectives from code-switching research. – Language Choices. Conditions, Constraints and Consequences. Ed. by Martin Pütz. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 341–360.
- Rannut, Mart, Ülle Rannut, Anna Verschik 2003.** Keel, võim, ühiskond. Sotsiolingvistika ja keelepoliitika õpik. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Rannut, Ülle 2001.** Varane keelekümbus, eesti keel kui teine keel ja muukeelne laps eesti koolis. Teooria ja praktika. Tallinn.
- Rannut, Ülle 2003.** Muukeelsete õpilaste integreerimine eesti koolis. Õpik kõrgkoolile ning muukeelsete õpilastega töötavale aine- ja klassiõpetajale. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Romaine, Suzanne 2000a.** Language in Society. An Introduction to Sociolinguistics. New York: Oxford University Press.
- Romaine, Suzanne 2000b.** Bilingualism. Merton College, University of Oxford: Blackwell.
- Seliger, Herbert W., Robert M. Vago 1991.** The study of first language attrition: an overview. – First Language Attrition. Ed. by Herbert W. Seliger, Robert M. Vago. Cambridge: Cambridge University Press, 3–15.
- Skaaden, Hanne 2005.** First language attrition and linguistic creativity. – International Journal of Bilingualism 9/3–4, 435–452.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1988.** Bilingualism or Not. The Education of Minorities. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2000.** Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights? Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Spolsky, Bernard 1998.** Sociolinguistics. Oxford Introductions to Language Study. Oxford: Oxford University Press.
- Thomason, Sarah Grey 2000.** On the unpredictability of contact effects. <http://www-personal.umich.edu/~thomason/papers/unpred.pdf> (19.01.2006).
- Thomason, Sarah Grey 2001.** Language Contact. An Introduction. Washington: Georgetown University Press.

- Thomason, Sarah Grey, Terence Kaufman 1991.** Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics. University of California. Berkeley–Los Angeles–Oxford.
- Vahtin 2001 = Вахтин, Николай Борисович 2001.** Языки народов Севера в XX веке: очерки языкового сдвига. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин.
- Verschik, Anna 2005.** Research into multilingualism in Estonia. – Journal of Multilingual & Multicultural Development Vol. 26: 5, 378–390.
- Weinreich, Uriel 1953.** Languages in Contact: findings and problems. The Hague: Mouton.

Language Contact and Bilingualism in Modern Contact Linguistics

Anastassia Zabrodskaja

The main aim of this paper is to give a brief overview of some relevant literature on language contacts and bilingualism. Sarah Thomason and Terence Kaufman's theory of contact-induced language changes is used as a theoretical background.

Thomason and Kaufman distinguish between two basic types of contact situation: *language maintenance* and *language shift*. They identify the underlying processes of the two types of contacts as *borrowing* (in maintenance) and *interference through shift*. According to the borrowing scale of Thomason and Kaufman, borrowing begins with vocabulary and continues with structural changes.

There are many other terms used in connection with language maintenance or shift. *Language death* is the loss of a language, *language loss* or *language attrition* is used to mean the disappearance of a language. The terminology describing the results of language contacts varies depending on the methods and approaches involved.

Language contact means that the individuals develop some level of bilingualism. A person is considered bilingual if he (or she) uses two languages in their everyday life.

The second part of the article concerns the possible differences among various kinds of bilinguals. Both societal and individual levels of bilingualism are viewed as two sides of the same coin – language choice. The first is a large-scale phenomenon which may assist in drawing conclusions about societal language maintenance or shift. Of course, individual code-switching occurs in the context of group choices and vice versa. Due to creative and unpredictable language behaviour of speakers, all kinds of contact-induced language changes are possible.

Keywords: language contact, borrowing, language maintenance, language shift, multilingualism, bilingualism, code-switching, SLA theory, first language (L1), second language (L2)